अष्टमी कक्षा

सम्पूर्ण–संस्कृतम्

आमोदः

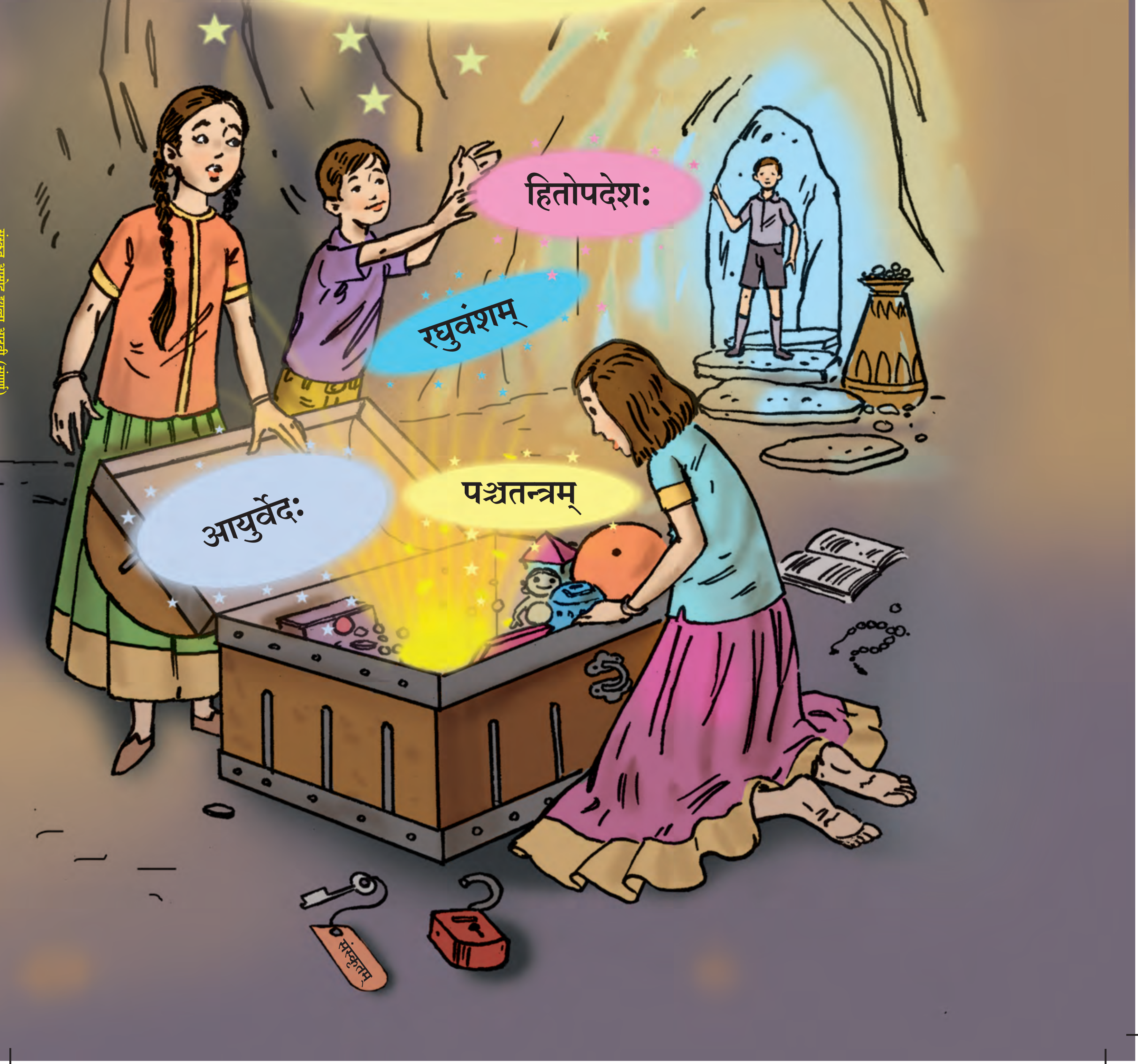

भारताचे संविधान

भाग ४ क

नागरिकांची मूलभूत कर्तव्ये

अनुच्छेद ५१ क

मूलभूत कर्तव्ये – प्रत्येक भारतीय नागरिकाचे हे कर्तव्य असेल की त्याने –

(क) प्रत्येक नागरिकाने संविधानाचे पालन करावे. संविधानातील आदर्शांचा, राष्ट्रध्वज व राष्ट्रगीताचा आदर करावा.

(ख) स्वातंत्र्याच्या चळवळीला प्रेरणा देणाऱ्या आदर्शांचे पालन करावे.

(ग) देशाचे सार्वभौमत्व, एकता व अखंडत्व सुरक्षित ठेवण्यासाठी प्रयत्नशील असावे.

(घ) आपल्या देशाचे रक्षण करावे, देशाची सेवा करावी.

(ङ) सर्व प्रकारचे भेद विसरून एकोपा वाढवावा व बंधुत्वाची भावना जोपासावी. स्त्रियांच्या प्रतिष्ठेला कमीपणा आणतील अशा प्रथांचा त्याग करावा.

(च) आपल्या संमिश्र संस्कृतीच्या वारशाचे जतन करावे.

(छ) नैसर्गिक पर्यावरणाचे जतन करावे. सजीव प्राण्यांबद्दल दयाबुद्धी बाळगावी.

(ज) वैज्ञानिक दृष्टी, मानवतावाद आणि जिज्ञासूवृत्ती अंगी बाळगावी.

(झ) सार्वजनिक मालमत्तेचे जतन करावे. हिंसेचा त्याग करावा.

(ञ) देशाची उत्तरोत्तर प्रगती होण्यासाठी व्यक्तिगत व सामूहिक कार्यात उच्चत्वाची पातळी गाठण्याचा प्रयत्न करावा.

(ट) ६ ते १४ वयोगटातील आपल्या पाल्यांना पालकांनी शिक्षणाच्या संधी उपलब्ध करून द्याव्यात.

अष्टमी कक्षा

सम्पूर्ण–संस्कृतम्

आमोदः

(मराठी, गुजराती, हिन्दी, इंग्रजी इत्यादीनां माध्यमानां कृते)

महाराष्ट्रराज्य–पाठ्यपुस्तक–निर्मितिः तथा
अभ्यासक्रम–संशोधन–मण्डलम्, पुणे–४

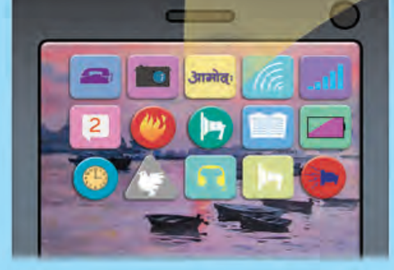

I4RB13

‘स्मार्टफोन’ इति उपकरणेन ‘दीक्षा ॲप’ द्वारा पाठ्यपुस्तकस्य प्रथमपृष्ठे योजितेन Q. R. Code माध्यमेन (PDF) पाठ्यपुस्तकं द्रष्टुं शक्यते । पाठ्यपुस्तके प्रतिपाठं योजितेन Q. R. Code साहाय्येन दृक्श्राव्य–अध्ययन–अध्यापनसाहित्यम् उपलभ्यते ।

अभ्यास–२११६/(प्र.क्र.४३/१६) एसडी–४ दिनाङ्कः–२५.४.२०१६ इत्यमुं शासननिर्णयक्रमाङ्कम् अनुसृत्य स्थापितायाः समन्वयसमित्याः उपवेशने ३.३.२०१७ दिने इदं पुस्तकम् अनुमानितम् ।

प्रथमावृत्तिः - २०१७
चतुर्थ पुनर्मुद्रणम् - २०२१

© महाराष्ट्रराज्यपाठ्यपुस्तकनिर्मितिः तथा अभ्यासक्रमसंशोधनमण्डलम्, पुणे - ४११ ००४.
अस्य पुस्तकस्य सर्वे अधिकाराः महाराष्ट्रराज्यपाठ्यपुस्तकनिर्मितिः तथा अभ्यासक्रमसंशोधनमण्डलस्य सन्ति। महाराष्ट्रराज्यपाठ्यपुस्तकनिर्मितिः तथा अभ्यासक्रमसंशोधनमण्डलस्य सञ्चालकस्य लिखित-अनुमतिं विना अस्य पुस्तकस्य कमपि भागं उद्धृतं कर्तुं न शक्यते ।

संस्कृतभाषातज्ज्ञसमितिः
पं. गुलाम दस्तगीर बिराजदार (अध्यक्षः)
श्रीमती तरङ्गिणी खोत
डॉ. माधव केळकर
डॉ. माधव भुस्कुटे
डॉ. प्रज्ञा देशपाण्डे
श्रीमती सविता वायळ (सदस्य-सचिव)

संस्कृतभाषाभ्यासगणसदस्याः
डॉ. माधवी जोशी
डॉ. प्रसाद भिडे
डॉ. प्रसाद कुलकर्णी
श्री. जगदीश इन्दलकर
श्रीमती अदिती माधवन्
श्रीमती विज्ञापना गोकर्णकर
श्रीमती ऋचा वैद्य
श्रीमती काञ्चन जोशी
श्रीमती शेवन्ती दाङ्गट
डॉ. माधवी नरसाळे
श्रीमती स्वाती जाधव
श्रीमती अर्चना जोशी

संयोजनम् :
श्रीमती सविता अनिल वायळ
विशेषाधिकारी, मराठी

चित्रकारः :
फारुख नदाफ

मुखपृष्ठम् :
फारुख नदाफ

अक्षरयोजनम् :
भाषाविभागः
पाठ्यपुस्तकमण्डलम्, पुणे.

निर्मितिः :
सच्चिदानंद आफळे,
मुख्य निर्मिति अधिकारी
संदीप आजगांवकर,
निर्मिति अधिकारी

कागदम्:70 GSM CREAM WOVE

मुद्रणादेशः: N/PB/2021-22/
मुद्रकः: M/s

प्रकाशकः
विवेक उत्तम गोसावी
नियन्त्रकः
पाठ्यपुस्तकनिर्मितिमण्डलम्,
प्रभादेवी, मुंबई - २५.

प्रस्तावना

आत्मीयाः छात्राः,

संस्कृतभाषा नाम अस्माकं भारतीयसाहित्यस्य, संस्कृतेः, ज्ञानभाण्डारस्य कुञ्चिका एव । वस्तुतः संस्कृतभाषा नैव अपरिचिता युष्माकम् । यतः कतिचन भारतीयभाषासु व्यवहारे विद्यमानाः बहवः शब्दाः संस्कृतोद्भवाः एव । इतःपरं शास्त्रशुद्धपद्धत्या अध्ययनस्य प्रारम्भः भवेत् । 'यया भाष्यते सा भाषा' अतः सम्भाषणेन एव भाषाध्ययनस्य आरम्भः भवति । तदनुसारम् अस्य अभ्यासक्रमस्य रचना कृता । पुस्तकेऽस्मिन् चित्रमयाः कथाः, गीतानि संवादाश्च सन्ति । तेषामाधारेण वाक्यरचनां कर्तुं प्रयत्नः विधेयः । यद् यत् पठितं तस्य तस्य प्रयोगं भाषणे, लेखने, पठने च उत्साहेन कुरुत । पाठ्यपुस्तके यावदस्ति तावन्मात्रं संस्कृतं न। परीक्षानिमित्तं यद् अध्ययनं क्रियते तावन्मात्रं ज्ञानं न । भाषा तु अस्माकं जीवनम् अभिव्याप्य तिष्ठति । अतः भाषाध्ययनं निरन्तरं भवेत् । तदर्थं शिक्षकाः, पालकाः, सहपाठिनः, आन्तरजालपत्राणि (Websites), चलभाष-उपयोजनानि (MobileApps) साहाय्यभूतानि भविष्यन्ति । सर्वदा स्मरत !

यः पठति लिखति पश्यति परिपृच्छति पण्डितानुपाश्रयति ।
तस्य दिवाकरकिरणैः नलिनीदलमिव विकास्यते बुद्धिः॥

कण्ठस्थीकरणं, नियमबद्धता स्पष्टोच्चारणं च संस्कृताध्ययनस्य वैशिष्ट्यम्। अतः एव सा संस्कृता भाषा । कण्ठस्थीकरणं नाम अज्ञात्वा रटनं न । अल्पकालेन दोषरहितां भाषां ज्ञातुं तद् उपयुक्तम्। कण्ठस्थीकरणेन उच्चारणं शुद्धं भवति, स्मरणं च वर्धते । पुस्तकस्था विद्या यदि मस्तकस्था भवति तर्हि पुस्तकावलम्बित्वं क्रमशः समाप्तं भवति । युष्माकं भाषाप्रवेशः **आमोदकरः** स्यात् इति आशासे।

(डॉ. सुनिल मगर)
सञ्चालकः
महाराष्ट्रराज्यपाठ्यपुस्तकनिर्मितिः तथा
अभ्यासक्रमसंशोधनमण्डलम्, पुणे.

पुणे
दिनांकः - २८ मार्च, २०१७, गुढीपाडवा
भारतीय सौर : ७ चैत्र १९३९

भारतस्य संविधानम्

प्रस्तावना

वयं, भारतस्य जनाः, भारतं सम्पूर्णप्रभुत्वसम्पन्नं, समाजवादिनं, सम्प्रदायनिरपेक्षं, लोकतन्त्रात्मकं गणराज्यं विधातुं, तस्य समस्तान् नागरिकांश्च

सामाजिकम्, आर्थिकं, राजनीतिकं च न्यायं,
विचारस्य, अभिव्यक्तेः, आस्थायाः, धर्मस्य,
उपासनायाश्च स्वतन्त्रतां,
प्रतिष्ठायाः, अवसरस्य च समतां प्रापयितुं;
तेषु सर्वेषु च
व्यक्तिगौरवस्य राष्ट्रस्य एकतायाः,
अखण्डतायाश्च सुनिश्चायिकां बन्धुतां
वर्धयितुं;

कृतदृढसङ्कल्पाः अस्याम् अस्मदीयायां संविधानसभायाम्

अद्य, ख्रिस्तीये १९४९ तमे वर्षे नवम्बरमासस्य २६-तमे दिने (२००६-तमे विक्रमसंवत्सरे मार्गशीर्षे शुक्लपक्षे सप्तम्यां तिथौ) एतेन इदं संविधानम् अङ्गीकृतम्, अधिनियमितम्, आत्मार्पितं च कुर्महे ।

राष्ट्रगीतम्

जनगणमन–अधिनायक जय हे
भारत–भाग्यविधाता ।
पंजाब, सिंधु, गुजरात, मराठा,
द्राविड, उत्कल, बंग,
विंध्य, हिमाचल, यमुना, गंगा,
उच्छल जलधितरंग,
तव शुभ नामे जागे, तव शुभ आशिस मागे,
गाहे तव जयगाथा,
जनगण मंगलदायक जय हे,
भारत–भाग्यविधाता ।
जय हे, जय हे, जय हे,
जय जय जय, जय हे ।।

प्रतिज्ञा

भारतो मम देशोऽयं भारतीयाश्च बान्धवा: ।
परानुरक्तिरस्मिन् मे देशेऽस्ति मम सर्वदा ।।१।।

समृद्धा विविधाश्चास्य या देशस्य परम्परा: ।
सन्ति ता: प्रति मे नित्यमभिमानोन्नतं शिर: ।।२।।

प्रयतिष्ये सदा चाहमासादयितुमर्हताम् ।
येन तासां भविष्यामि श्रद्धायुक्त: पदानुग: ।।३।।

संमानयेयं पितरौ वयोज्येष्ठान् गुरूंस्तथा ।
सौजन्येनैव वर्तेय तथा सर्वैरहं सदा ।।४।।

स्वकीयेन हि देशेन स्वदेशीयैश्च बान्धवै: ।
एकान्तनिष्ठमाचारं प्रतिजाने हि सर्वथा ।।५।।

एतेषामेव कल्याणे समुत्कर्षे तथैव च ।
नूनं विनिहितं सर्वं सौख्यमात्यन्तिकं मम ।।६।।

संस्कृतम् ।

अष्टमीकक्षाछात्राणां संस्कृतभाषाविषये अध्ययननिष्पत्तिः ।

क्षेत्रम्	अध्ययननिष्पत्तिः ।
श्रवणम्	08.27.1 संस्कृतवर्णमाला, वर्णानाम् उच्चारणस्थानानि, स्वराणां ह्रस्वदीर्घौ भेदौ अवगच्छति। 08.27.2 संस्कृतभाषा तथा मातृभाषा अनयोः साम्यस्थलानि अवगच्छति। 08.27.3 शिक्षकेण दत्ताः सुगमसूचनाः श्रुणोति । 08.27.4 ध्वनिमुद्रितसंस्कृतगीतानि संस्कृतसंवादान् च श्रुणोति ।
भाषणम्	08.27.5 छन्दः अनुसृत्य श्लोकान् पठति । 08.27.6 गीतानि सम्यक् गायति । 08.27.7 संस्कृतमाध्यमेन एकपदेन उत्तरति । 08.27.8 शिक्षकेण पृष्टानां प्रश्नानां संस्कृतमाध्यमेन उत्तराणि वदति । 08.27.9 संस्कृतमाध्यमेन शुभाशंसनम् वदति ।
पठनम्	08.27.10 मुद्रितपाठे संस्कृतवर्णोच्चारणवैशिष्ट्यानि अनुसृत्य पठति । 08.27.11 संस्कृतपाठम् आशयमनुसृत्य पठति । 08.27.12 आन्तरजाले वर्तमानं पूरकसाहित्यं पठति / श्रुणोति च । 08.27.13 ख्यातानि संस्कृतबोधवाक्यानि, प्रचलितान् श्लोकान् च पठति ।
लेखनम्	08.27.14 दोषविरहितम् अनुलिखति । 08.27.15 अनुस्वारः तथा ह्रस्वदीर्घौ आदिविषयकान् लेखननियमान् अनुसृत्य लघुवाक्यानि रचयति । 08.27.16 उत्तराणि संस्कृतमाध्यमेन लिखति । 08.27.17 कमपि विषयम् अनुसृत्य संस्कृतमाध्यमेन किञ्चित् लिखति ।
अध्ययनम्	08.27.18 संस्कृतशब्दकोषस्य वर्णक्रमम् अनुसृत्य अभ्यासं प्रयोगं च करोति । 08.27.19 संस्कृतविनोदकणिकानाम् आस्वादं करोति । 08.27.20 अधीतसंस्कृतशब्दानां सम्भाषणे प्रयोगं करोति । 08.27.21 कथाश्लोकादिषु अन्तर्भूतानि मूल्यानि वर्तमानौचित्यम् च अवगच्छति । 08.27.22 पञ्चतन्त्रं, हितोपदेशः आदिषु वर्तमानानां कथासुभाषितानां सङ्ग्रहं करोति । 08.27.23 व्यवहारे संस्कृतमाध्यमेन किञ्चित् सम्भाषते । 08.27.24 अमरकोषस्य परिचयं प्राप्नोति ।
भाषाभ्यासः	08.27.25 आधुनिकभारतीयभाषासु प्रचलितान् तत्समसंस्कृतशब्दान् अभिजानाति । 08.27.26 शब्दस्य प्रातिपदिकधात्वादिमूलरूपं तथा रूपवैविध्यं जानाति । 08.27.27 लिङ्गं, पुरुषः, वचनं, विशेषणं, कालः इत्यादयः भाषिकसङ्कल्पनाः अवगच्छति । 08.27.28 अनुवर्तिनं व्यञ्जनम् अनुसृत्य अनुस्वारलेखने तथा उच्चारणे यद् परिवर्तनं भवति तद् जानाति । 08.27.29 व्यञ्जनान्तानां तथा स्वरान्तानां शब्दानां भेदम् अवगच्छति । 08.27.30 लकारादिपाणिनीयसंज्ञानां परिचयं प्राप्नोति प्रयोगं च करोति । लट् (वर्तमानकालः), लङ् (भूतकालः) इ. 08.27.31 एकतः पञ्चाशत्पर्यन्तं (१-५०) सङ्ख्याः वदति ।

पाठ्यपुस्तकस्य अपेक्षितपरिणामार्थं सर्वासां क्षमतानां सुयोग्यविकासार्थं प्रतिसप्ताहं षट् (६) तासिकाः अपेक्षिताः ।

अनुक्रमणिका

प्रथमः घटकः

अ.क्र.	पाठः	पृ. क्र.
✻	चित्रपदकोषः ।	१
१.	परिचयः ।	४
२.	कः, का, किम्?	५
३.	के कुर्वन्ति?	८
४.	द्वौ, द्वे, द्वे ।	१०
५.	अहं, त्वम् ।	१२
६.	सङ्ख्याः ।	१४
✻	श्रवणाभ्यासः ।	१५
✻	भाषासूत्रम् १ ।	१६
✻	वर्गपरीक्षा । (कृतिपत्रिका)	१९

द्वितीयः घटकः

अ.क्र.	पाठः	पृ. क्र.
७.	वर्णानां संवादः ।	२०
८.	८.१ सम्बन्धवाचकाः ।	२२
	८.२ कुत्र अस्ति?	२४
	८.३ सहायकाः ।	२५
	८.४ किम्? किम्?	२७
	८.५ कस्मै? कस्यै?	२८
	८.६ कस्मात् स्थानात्?	२९
	८.७ सम्बोधनम् ।	३०
९.	विभक्तिमाला ।	३१
१०.	मम शिक्षिका ।	३४
✻	भाषासूत्रम् २ ।	३५

तृतीयः घटकः

अ.क्र.	पाठः	पृ. क्र.
११.	क्रियापदस्य सहचराः ।	४०
१२.	आत्मनेपदीया ।	४२
१३.	अश्वस्य स्वामिनिष्ठा ।	४५
१४.	संवादकौशलम् ।	४६
१५.	आधुनिकप्रहेलिकाः ।	४८
✻	लेखनकौशलम् । (निबन्धाः, अनुवादाः ।)	५०
✻	भाषासूत्रम् ३ ।	५१

चतुर्थः घटकः

अ.क्र.	पाठः	पृ. क्र.
१६.	समानमस्तु भोजनम् ।	५६
१७.	सूक्तिसुधा ।	५८
१८.	उपकारस्य स्मरणम् ।	६०
१९.	राष्ट्रभक्तिः ।	६२
✻	लेखनकौशलम् । (चित्रवर्णनम् ।)	६३
✻	भाषासूत्रम् - ४ ।	६४
✻	वर्णमाला - लेखनम्, उच्चारणम् ।	७०
✻	अकारादिक्रमेण धातुकोषः ।	७२
✻	अकारादिक्रमेण शब्दकोषः ।	७४
✻	अमरकोषः ।	७५
✻	मूल्यमापनम् । (उपक्रमाः तथा प्रकल्पाः ।)	७६
✻	सत्रान्त-परीक्षा-प्रारूपम् ।	७७
✻	कृतिपत्रिका-द्वितीयसत्रम् ।	७८

प्रार्थना (केवलं कण्ठस्थीकरणार्थम्)

वक्रतुण्ड महाकाय
सूर्यकोटिसमप्रभ ।
निर्विघ्नं कुरु मे देव
सर्वकार्येषु सर्वदा ।।१।।

नमामि शारदां देवीं
वीणापुस्तकधारिणीम् ।
विद्यारम्भं करिष्यामि
प्रसन्ना भव सर्वदा ।।२।।

गुरुर्ब्रह्मा गुरुर्विष्णुः
गुरुर्देवो महेश्वरः ।
गुरुः साक्षात् परब्रह्म
तस्मै श्रीगुरवे नमः ।।३।।

संस्कृतं ये प्रशंसन्ति ये प्रशंसन्ति संस्कृतिम् ।
स्वदेशं ये च शंसन्ति धन्यं जीवन्ति ते नराः ।।४।।

शिक्षकेण अवधातव्याः अंशाः ।

शिक्षकस्य पठनं स्पष्टं भवेत् । प्रारम्भस्तरे यथा एकैकस्य शब्दस्य उच्चारणं स्पष्टं भवेत् तथा शनैः शनैः सावधानतया शिक्षकः वाचनं कुर्यात् । तत् श्रुत्वा यदा छात्राः अनुकरणं करिष्यन्ति तदा छात्रान् उच्चारणं बोधयेत् । नूतनशब्दानां परिचयसमये आदौ स्पष्टोच्चारणं कृत्वा तदनन्तरम् अभिनयेन अर्थं बोधयेत् । श्लोकानां गीतानां पाठनसमये सुयोग्या गेयता भवेत् । धातुकोषस्य/शब्दकोषस्य उपयोगेन सदृशानि वाक्यानि वाचयेत् । स्वतन्त्ररचनां कर्तुं प्रेरयेत् । प्रारम्भस्तरे पठनदोषाः न गणनीयाः । केवलं प्रयत्नाः प्रशंसनीयाः ।

पठत–बोधत ।

● कः समयः ?

एकवादनम्

द्विवादनम्

त्रिवादनम्

चतुर्वादनम्

पञ्चवादनम्

● बालकः कदा किं करोति ?

षड्वादने
उत्तिष्ठति ।

सपादषड्वादने
दन्तधावनं करोति ।

सार्धषड्वादने
स्नानं करोति ।

पादोन–सप्तवादने
दुग्धं पिबति ।

सप्तवादने
अध्ययनं करोति ।

सार्धसप्तवादने
गृहकार्यं करोति ।

● बालकः/बालिका कदा किं करोति ?

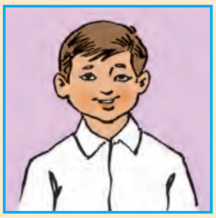

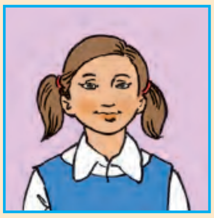

अष्टवादने
प्रातराशं करोति ।

सार्ध–अष्टवादने
गणवेशं धारयति ।

नववादने
द्विचक्रिकया
शालां गच्छति ।

दशवादने
विद्यालये प्रार्थनां
गायति ।

सार्धपञ्चवादनपर्यन्तं
शालातः गृहम्
आगच्छति ।

ह्यः ← अद्य → श्वः

प्रपरह्यः ← परह्यः ← ह्यः ← अद्य → श्वः → परश्वः → प्रपरश्वः

(शनिवासरः) (रविवासरः) (सोमवासरः) (मङ्गलवासरः) (बुधवासरः) (गुरुवासरः) (शुक्रवासरः)

तालिकां पूरयत ।

प्रपरह्यः	______	ह्यः	अद्य	श्वः	______	______
रविवासरः	सोमवासरः	______	बुधवासरः	______	शुक्रवासरः	______

चित्रपदकोषः ।

फलानि

आम्रम्

द्राक्षा

कदली

सेवम्

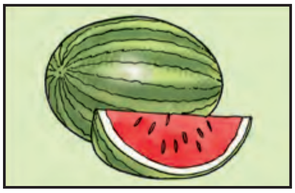
कालिङ्गम्

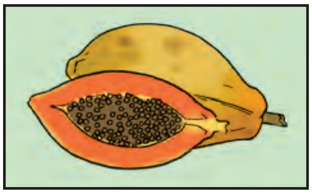
मधुकर्कटी

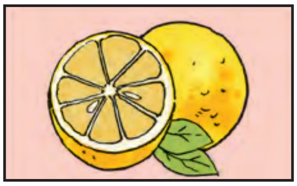
नारङ्गम्

पनसम्

दाडिमम्

पक्षिणः

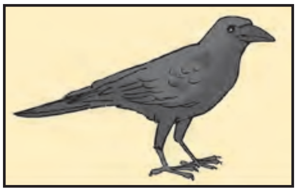
काकः

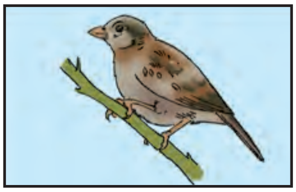
चटका

शुकः

कपोतः

मयूरः

बकः

सारिका

श्येनः

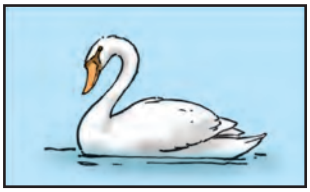
हंसः

वन्यपशवः

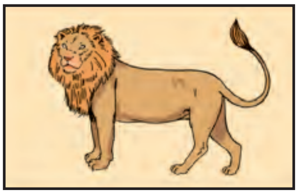

सिंहः

भल्लूकः

शशः

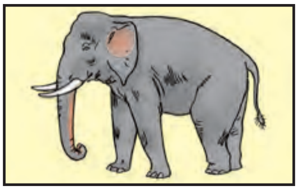

गजः

वृकः

व्याघ्रः

मम लेखनवस्तूनि

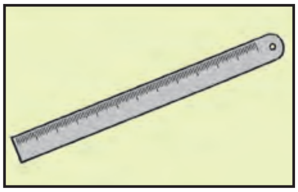

मापिका

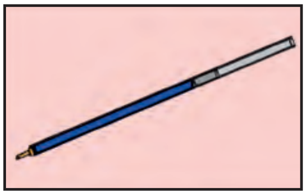

पुनःपूरणी

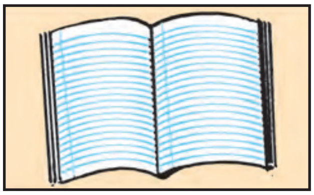

लेखनपुस्तिका

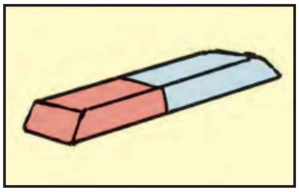

मार्जकः

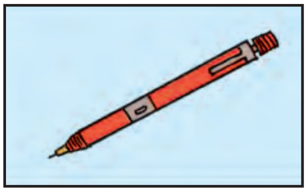

लेखनी

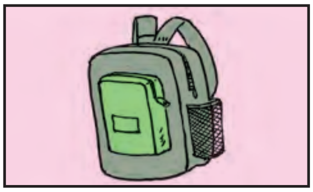

स्यूतः

कक्षावस्तूनि

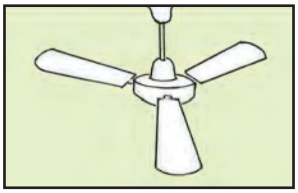

व्यजनम्

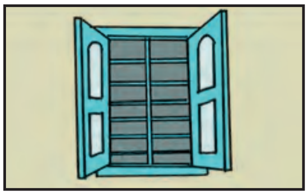

वातायनम्

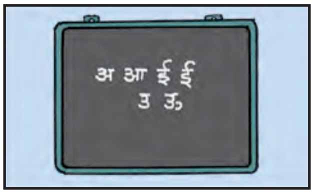

फलकम्

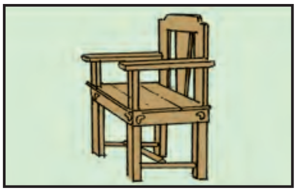

आसन्दः

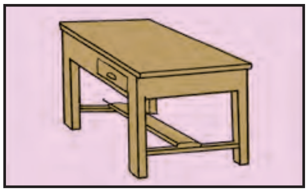

उत्पीठिका

सुधाखण्डः

पुष्पाणि

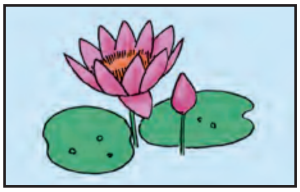
कमलम्

पाटलम्

जपाकुसुमम्

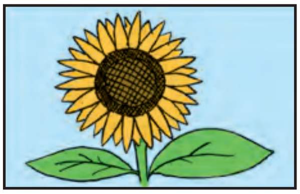
सूर्यपुष्पम्

सेवन्तिका

चम्पकम्

ग्राम्यपशवः

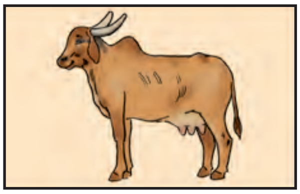
धेनुः

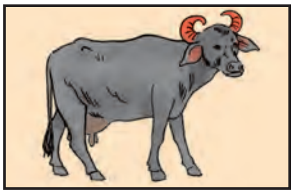
महिषी

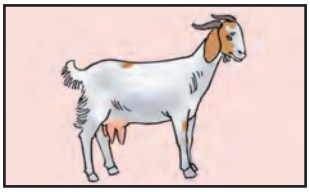
अजा

मेषः

गर्दभः

शुनकः

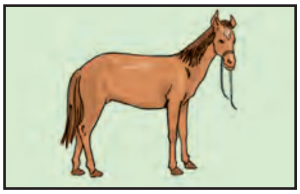
अश्वः

उष्ट्रः

मार्जारः

क्रीडा –

शीघ्रं कथयत, शीघ्रं कथयत ।
फलद्वयस्य नाम हि कथयत ।।
(फलद्वयस्य स्थाने पक्षिद्वयस्य, पुष्पद्वयस्य इति अन्यप्रकारैः अपि प्रष्टुं शक्यते ।)